

Giriş

‘İber Yarımadası’nın ve ötesindeki yerlerin kökleri hakkında çok şey duyuyoruz. Toplumlarımızın ve tarihsel cemaatlerimizin kökleri hakkında şeyler duyuyoruz ... Ama insan, ağaç değildir. Kökleri yoktur, ayakları vardır, insan yürür.’

Juan Goyt solo, ‘Metáforas de la migración’,
El Pais, 24 Eylül 2004

1984’te Britanyalı tarihçiler Eric Hobsbawm ve Terence Ranger *The Invention of Tradition* (Cambridge University Press, 1992)* gibi meydan okuyan bir ada sahip bir kitap derledi. Bu kitapta farklı ülkelerden verilen zengin örneklerle, geçmişin bir mirası olarak, bir ‘gelecek’ veya ‘miras’ olarak, tarih tarafından verilen bir şey olarak sunulanın çoğu zaman çağdaş hayalgücünün bir yansıması, icat değilse bile bir seçme eylemi olduğunu gösterdiler. Britanya Adalarındaki ‘aile Noeli’ ve İskoç kulti’nin yanı sıra, kitabın yayınlanmasından bu yana

(*) *Geleneğin İcadı*, çev. Mehmet Murat Şahin, İstanbul, Agora, 2006 – ç.n.

geçen yıllarda 23 Nisan St. George Günü'nün İngiliz milli bayramı olarak kutlanması ve modern zamanlarda St. George bayrağının daha önce görülmedik şekilde önem kazanması bunun örnekleridir.

Bununla birlikte, bu kitabın ve merkezinde yer alan argümanın genel anlamda önemi çok büyüktür, çünkü modern zamanların, modern siyasal kültür ve siyasal ideolojinin en yaygın iddialarından birinin tam kalbine gider. Hangi ülke, kültür ve gelenek içinde olursak olalım hem ahlâki hem de analitik bir açıdan kendimizle ilişkilendirebileceğimiz, yani dünyanın nasıl bir yer olduğunu açıklamak için ve nasıl yaşayabileceğimizi, nasıl yaşamamız gerektiğini belirlememiz için zemin oluşturan bir dizi ahlâki ve bazen de dini ilke bulmak için yararlanabileceğimiz verili bir geçmiş ve bir grup yerleşmiş gelenek olduğu iddiasını ele alır. Bu tür iddialar, son yıllarda hem Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerde hem de Üçüncü Dünya ve Ortadoğu'da pek çok şekilde güç kazanmaktadır. Bu sürecin en bariz biçimi ise dini metinlerin yorumlanmasına dayalı iddiaların güçlenmesidir. Buna da genel olarak ve pek de isabetsiz sayılmayacak bir ifadeyle 'köktendincilik' denir ve bu eğilim kendisini İslâm, Musevilik, Hıristiyanlık ve Hinduizm'de açıkça göstermektedir. Fakat genel olarak daha güçlü milliyetçilik iddiaları dünyanın çoğu yerinde aynı zamanda verili ve iyi bir şey olarak kabul edilen geçmişe başvurulmasını da içerir. Bir veya iki nesil önce, adına gayet uygun bir şekilde 'Aydınlanma' dediğimiz şey için, geçmişe *karşı* birçok kampanya düzenlenirken, gelenek, geri kalmışlık, batıl inançlar ve her türlü belirsizliğin zincirlerinden kurtulmak için pek çok şey yapılırken, bugün argümanı tersine çevirmiş gibi görünüyoruz. Siyasette, dinde, törelerde ve kısmen yemeklerde geçmişin kültü, verili olanın ve gelenekselin kültü hüküm sürmektedir.

Ortadoğu Hakkında 100 Mit bu eğilimle ilgilenmektedir ve üç genel argümana dayanmaktadır. İlki, Hobsbawm ve Ranger'ın izlediği yoldan giderek, geleneksel ve otantik olarak sunulanın tarihsel doğruluğunu sorgulamaktır. Ortadoğu geçmişin, siyasalın, ulusalın ve dinsel hüküm sürdüğü bir yer *gibi görünür*; ama yakından incelendiğinde hiç de böyle değildir. Ne kadar kadim olduklarını iddia etseler de,

Ortadoğu'nun tüm devletleri modern yaratımlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Çarlık Rusyası'nın Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda çökmesinin ve bu devletlerin modern, küresel bir siyasal, askeri ve ekonomik güç sistemiyle etkileşiminin birer sonucudur.

Belirli tür iddia ve sembollere gelince, benzer bir modernlik burada da geçerlidir. Ne İslâmcı ne de Siyonist politikacıların yitirilmiş bir geçmişi *yeniden yaratma* iddiaları geçerlidir. Şiiilikte 1978-1979 İran Devrimi sırasında Ayetullah Humeyni tarafından ileriye sürülen ve El Kaide de dahil olmak üzere muhafazakâr Sünniler tarafından da desteklenen İslâm Devleti kavramı ve Halifelik'in yeniden canlandırılması projesi modern siyasal projelerdir. İsrail devleti, örneğin, Süleyman ve Davud'un krallıklarıyla retorik dışında hiçbir benzerlik taşımaz. Çağdaş siyasetin en güçlü sembollerinin birçoğu da yeni yaratımlardır. Dolayısıyla Suudi krallığının Hadimül Haremeyn (Kutsal Şehirlerin Hizmetkârı) olma iddiası ancak 1986'da dile getirilmişti ve Ürdün Kralı Hüseyin'in Kudüs'teki El Aksa Camii'nin hamiliği iddiasının önünü alma amacını taşıyordu. Usame bin Ladin'in Arabistan için kullandığı benzer Biladül Haremeyn terimi de kendine ait bir icattı. Ortadoğu'nun tüm monarşileri kadim ve törensel bir meşruiyet iddiasına sahiptir ama hepsi yirminci yüzyılın ürünleridir. Arap dünyasında hızla yayılan bir krallık modasının ve kısmen kriz zamanlarında Avrupa'daki ve Amerika'daki daha güçlü dostlarının verdiği nazik ve kimi zaman askeri yardımın ürünleridir.

Arap-İsrail çatışmasının kadim, nesiller boyu süren, bin yıllık karakteri üzerine çok anlam çıkarılmıştır. Bu bir bahanedir ve aynı zamanda yanıltıcı bir bahanedir. Günümüzdeki Arap-İsrail çatışmasının nedenleri 1920'den itibaren Filistin Mandasındaki iki rakip toplumsal ve etnik cemaatin oluşumunda yatmaktadır. Sadece sembolik amaçlarla seçilerek kullanılmalarının ötesinde bunların 1.000, 2.000 veya 3.000 yıl önce yaşanmış olaylarla veya kutsal sayılan kitapların metinleriyle hiçbir ilgisi yoktur. Bunlar sadece sembolik amaçlarla seçilerek kullanılır.

Bu çatışma gerçekten de sembollerin nasıl yaratıldığına ve yaratı-

lan sembollere nasıl modern anlamlar yüklendiğine, işe yarar bir gele-
neğin icat edilebileceğine dair güzel örnekler sunar. Musevi kimliğinin
en güçlü iki görsel sembolü yedi kollu şamdan, yani *menora* ve İsrail
bayrağının üstünde bulunan ve Davud'un Yıldızı olarak bilinen altı kö-
şeli yıldızdır (*magen david*; İbranicede Davud'un Kalkanı). *Menora* el-
bette Musevi kimliğinin antik bir sembolüdür ama Davud'un Kalkanı
hiç de öyle değildir. Bu sembol, insanlığın birliğinin mistik bir sembolü
olarak yüzyıllarca Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler tarafından
kullanılmıştır ve günümüzde İran'da ve Basra Körfezi çevresinde pek
çok camide görülebilir. Ancak ondokuzuncu yüzyılın sonunda Siyonist
hareket tarafından benimsendiğinde bugünkü özel statüsünü kazanmış-
tır ve ne dinde ne de tarihte Kral Davud ile bir ilgisi vardır.

Filistin tarafında ise belki de en önemli sembol Yaser Arafat ta-
rafından giyilen ve tüm dünyada Filistin'e destek verenler tarafından
benimsenen damalı başörtüsüdür. Bu örtü aslında 1920'li yıllarda ken-
disi Suriye kökenli olan Manchesterlı bir ticarethane tarafından Ür-
dün'de yeni kurulan Arap Lejyon kuvvetleri için tasarlanan askeri bir
başörtüsünden gelmektedir. Aynı tarihsel düzeltmeler Türk ve İran
milliyetçilikleri için de yapılabilir. Bu sembollerin ve terimlerin belirli
bir anlam kazandığı ve siyasal bir iktidarı –öldürmek için değilse de-
pekiştirmek için kullanıldığı tartışılmaz. Öldürme kudreti de dahil ol-
mak üzere onlara bu tesiri veren tarihin ağırlığı değil, modern siyasal
tercihler, duygular ve amaçlardır.

Bu kitabın ikinci amacı, günümüzde din, kültür ve medeniyet tar-
tışmalarının çoğunun temel aldığı varsayıma, yani din ve kültürlerle bak-
tığımızda ayrı, farklı ve yekpare varlıklar göreceğimiz varsayımına mey-
dan okumaktır. Bu dünyada elbette farklı kültürler olduğu gibi, farklı
diller ve etnik türler vardır ama bunlar kapalı olmaktan çok uzaktır; za-
man içerisinde birbirleriyle hem yaratıcı bir şekilde hem de düşmanca et-
kileşim içine girmişler. 'Avrupalı' varsayılan pek çok şey aslında baş-
ka yerlerden gelir ve buna rağmen Avrupalıdır. Avrupa'daki hâkim din
–fakat asla tek din değil– kaynağını iki bin yıl önce Filistin'de meydana
gelen olaylardan alır; Avrupa'nın yazısı ve matematiği de benzer şekilde

Ortadoğu kökenlerine sahiptir; Avrupa dilleri, yemek ve cinsellik gibi ev içine ait meseleler de dahil olmak üzere Ortadoğu damgası taşımaktadır. Avrupa'nın yiyeceklerinden kaçının Avrupa'dan geldiği de bir başka meseledir. Çay, kahve, patates, domates, çeşitli meyveler, yeşillikler ve baharatlar olmasaydı, gayet sefil bir un çorbasına kalırdık. Aynı şey edebiyat için de geçerli. Tüm milletlerin Shakespeare ve Cervantes gibi büyük yazarları diğer kültürlerden, hikâyelerden ve motiflerden ilham alır. 2004 yılında Arap edebiyatına adanan Frankfurt Kitap Fuarı'nda Mısırlı roman yazarı Necip Mahfuz, Arap edebiyatının üç büyük ilham kaynağından esinlendiğini ileri sürdü: İslâm öncesi döneme ait şiirler ve sözlü olarak anlatılan hikâyeler, İslâm kültürü ve modern Batı edebiyatı. Demek ki bu her zaman böyleydi. Halkların tarihi ulusal değil, kozmopolitandır; milliyetçi mitlerin inanmamızı istediği gibi farklı blokların derece derece ve düşmanca birbirini tanıdığı bir süreç değil, sürekli bir kültürel ve ticari etkileşim, sınırların yeniden tanımlanması ve karşılıklı zenginleşme sürecidir. Bu durum küreselleşme, melezlik ve 'dünya müziği' ile şekillenen günümüz için de geçerlidir, yüzyıllar ve binyıllar öncesi için de geçerliydi.

Bu kitabın üçüncü argümanı etik bir argümandır ve şimdilerde etrafımızı saran geleneğe, geçmişe ve otantik olana tapınma eğilimine rağmen, tarihle bu şekilde özdeşleşmesine eleştirel bir mesafe koymaya ihtiyacımız olduğunu savunur. Mit, sembol ve dile karşı eleştirel ve tarihsel olarak kuşkucu bir perspektif geliştirmek her zamankinden daha önemlidir, çünkü çağdaş dünyada kamusal yaşamın bu unsurları birçok açıdan daha az değil, daha çok önemli bir hale geldi. Dünyanın bir akılçılık, tarihsel doğruluk ve evrensellik dalgasıyla sarılmasını bir yana bırakın; küreselleşmenin, yirminci yüzyılda sağın ve solun hâkim radikal ideolojilerinin çökmesi ve gözden düşmesinin ve pek çok biçimde ve beklenmedik şekillerde ortaya çıkan şiddetin hâkim olduğu bir dünyanın yarattığı hengâme, mitin ve duygusal iddiaların güçlenmesine yol açtı. Sosyologların ve milliyetçilik konusunda çalışanların sayesinde bu mitlerin, insanları harekete geçirme ve onlara kendi karmaşık ve çoğu zaman kafa karıştırıcı yaşamlarını anlamlandırma

imkânı verme rolünü oynadığının farkındayız. Dolayısıyla dünya ne kadar hızlı değişirse ve halklar arasında ne kadar etkileşim ve çatışma olursa, bu fikirlerin o kadar güçleneceğini anlayabiliyoruz. Bu mitlerin doğru veya yanlış, tarihsel veya dilsel olarak isabetli ya da isabetsiz olması, nasıl kullanıldıklarıyla ve hangi duygularla beslendiğiyle kıyaslandığında önemsiz kalır. Öyleyse bu tür fikir ve iddialara karşı bilgi sahibi olmaya ve ölçülü bir şüpheye duyulan ihtiyaç çok daha fazladır.

Bu kitap işte böyle bir zemin üzerinde hazırlandı. Amacı zorunlu olarak kısmi ve bazen düzensiz bir şekilde bu soruları özellikle bir bölge üzerinden, yani Ortadoğu üzerinden ve bu tartışmanın iki unsuru- na odaklanarak ele almaktır. Bu iki unsur şunlardır: bölgenin kendisinin tarihi üzerine iddialar ve hem bölgedeki insanlar hem de dışarıdan alakadar olanlar tarafından dilin, hizmetine sunulduğu amaçlar. Bölgeyle dışarıdan ilgilenenlerin lügatinde 11 Eylül'den bu yana görülen değişim ve yeniliklere özellikle odaklanacağım. Bu kitapta kapsamlılık, kesinlik ve tarafsızlık iddiası bulunmamaktadır. Kitap, tarih ve dil hakkındaki iddialara ilişkin eleştirel bir bakışın yeniden ele alınmasına ve başka bir yerde 'uluslararası akıl' olarak adlandırdığım ve uluslararası ilişkileri değerlendirmek için analitik ve ahlâki bir paylaşılan kriterler kümesine ve akılcı tartışmanın siyasal, milliyetçi ve dini güçlerin çağdaş dünya hakkındaki iddialarını değerlendirme gücüne duyulan bir inanca dayanmaktadır.

Bu kitap milli ve dini düşünce tarzının eleştirisi ve bir kozmopolitanizm ve enternasyonalizm kuramının yeniden oluşturulması üzerine Leverhulme Vakfı tarafından cömertçe desteklenen daha geniş bir araştırma ve yayın projesinin bir parçasıdır ve umuyorum ki bu proje siyaset kuramı ve çağdaş uluslararası ilişkiler alanında daha fazla çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Kitap, aynı zamanda son yıllarda yapmış olduğum iki grup çalışmadan da faydalanıyor: birisi modern Ortadoğu ve çatışmalarıyla ilgili çalışmalar, ikincisi de dünya siyaseti hakkında bir grup fikrin gelişimi ve özellikle bu fikirleri inceleyen uluslararası ilişkiler kuramının rolü hakkındaki çalışmalar.

Her iki alana ilişkin esas kaygım 'uluslararası aklın' belirlenimci

ve yekpare arzularından arınmış ama tikelciliğe, ulusal ve dinsel otorite olma iddialarına ve genel retorik karmaşasına muhalefetine kararlı bir şekilde, çağdaş dünyayı anlamamıza nasıl yardım edebileceğine ve çağdaş dünya hakkında tartışmalar yapabilmemiz için ahlâki bir dili nasıl sunabileceğine ilişkin bir argüman geliştirmektir. Kesinlikle böyle bir argümana ihtiyaç duyuyoruz, hem Ortadoğu'da hem de başka yerlerde. Bu şekilde, bu kitabın belirli fikirler ve olaylara ışık tutmaya yardımcı olmaktan öte, çağdaş dünyada kozmopolitan ve enternasyonalist düşüncenin bilgi ve güven sahibi bir şekilde ileriye taşınmasına katkıda bulunması umulmaktadır.